

IN MEMORIAM

В ПАМЕТ НА СТЕФАН КОЖУХАРОВ

ХРИСТО ТРЕНДАФИЛОВ

На 25 януари 2000 г. ни напусна след продължително боледуване един от най-изтъкнатите наши старобългаристи-литературоведи – Стефан Кожухаров. С неговата смърт българската медиевистика понесе тежка и в ред отношения незаличима загуба. Този неутешителен извод е и твърде симптоматичен за общия срив на палеославистиката, която от водеща за дълъг период от време филологико-историческа дисциплина от ден на ден линее в един сякаш бягащ от собствената си историческа идентичност православен славянски свят. Поради това е просто задължително да погледнем по-съсредоточено към неговите научни приноси и човешкия му пример.

Стефан Кожухаров е роден на 13.XI.1934 г. в с. Петърч, Софийска област в благочестивото християнско семейство на известния софийски свещеник-иконом Емануил Кожухаров. Сам той получава и средно (1953 г.), и висше (1957 г.) духовно образование съответно в Духовната семинария и Духовната академия в София. През 1965 г. завършва и специалността „Българска филология” в Софийския университет. Работи за кратко време в Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий”, в Секцията за история на българския език в Института за български език при БАН, а от 1968 г. до кончината си е изцяло свързан с Института за литература – най-напред като аспирант (1968-1971 г.) по-късно като филолог-специалист (от 1971 г.), а от 1988 г. и като ст. н. с. към Секцията по старобългарска литература. Същевременно от 1976 г. чете различни курсове като хоноруван преподавател на студенти-богослови от Духовната академия.

Тези наглед ординерни биографични ремарки са всъщност повече от многозначителни с оглед формирането на един елитен палеославист. Най-напред богословското образование му дава възможност да установи органично изконната специфика на старобългарската литература, изискваща по принцип от медиевиста да знае „матерния език” на специалността: старозаветните и новозаветните книги, съчиненията на отците на църквата, особеностите на християнската литература, целия сложен комплекс от богословско-философски и богослужебно-ритуални съставки, в които е заложена реалната „генеративна поетика” на средновековната книжнина. Но Ст. Кожухаров усвоява този език и в най-буквалните му, тясно лингвистични

измерения – старобългарският език в различните му времеви и литургични превъплъщения; гръцки и латински език. Тук трябва да изтъкнем, далеч не между другото, че най-забележителните открития в нашата медиевистика през последните десетилетия бяха дело на учени с богословско образование (средно или висше); освен Ст. Кожухаров можем да посочим и имената на Хр. Кодов, К. Куев, Т. Тотев, Г. Попов, К. Попконстантинов. Нека веднага добавим, че никой от тези учени не е само с богословското образование, Всички те имат и друго, филологическо образование; филологията дава друга концептуалност и друга методология, обща езикова и литературна култура. (По време на филологическото си образование в СУ Ст. Кожухаров е вече в рамките на друго, теоретично ориентирано поколение, „поколението на 42-ра година“, което даде и продължава да дава значителен принос в литературната теория, история и критика). Така във формирането на Ст. Кожухаров като учен виждаме една прекрасна допълнителност, за която с основание днес настояват философи, логици и епистемолози като необходимо условие за взривяването на „нормалните“ научни парадигми и превръщането им в открития; за богослова-филолог това означава да превърне една описвана книжнина в анализирана литература.

Помня, че по време на международния симпозиум „Йоан Екзарх Български“ в Шумен през 1979 г. той се обърна към един ентузиазизиран кандидат-медиевист с думите: „Да се занимаваш със старобългаристика без нужната подготовка е все едно да изкачваш Еверест по джапанки . . .” Под „нужната подготовка“ той имаше предвид точно тази допълнителност.

Неговото кредо бе близо до кредото на старите наши изследователи: старобългаристичното проучване трябва да се опира преди всичко върху солидна извороведска основа. В онези условия за Ст. Кожухаров бе абсолютно невъзможно да обикаля като Й. Иванов например всички европейски книгохранилища, където се пазят старобългарски и старославянски ръкописи – трагично разсеяни като богоизбран народ из не винаги уютния европейски дом от Урал до Атлантика. Но и там, където все пак е бил в научна командировка или като гост-професор (Атон, Санкт Петербург, Кълъмбъс – САЩ), бе достатъчно да открие и преобрази много. Може да се каже, че целият научен живот на Ст. Кожухаров бе изцяло подчинен на скрупульозната и всеотдайната работа със старобългарските ръкописи. Оттук произтичат и неговите приноси, които не могат да се диференцират строго, защото са неотлъчно свързани помежду си. И все пак, погледнато в по-едър план, те могат да се сведат до следното.

1. Археографско описание на старобългарски ръкописни сбирки.
2. Изследване на най-обширния, продуктивен и може би най-художествен (и същевременно най-слабо проучен) дял на старата българска литература – химнографията.
3. Издирване и публикуване на голям брой неизвестни старобългарски произведения и въвеждането в литературната история на много непознати книжовници.

Като резултат ние най-напред се сдобихме с изключително важните за славистиката и българистиката *Опис на славянските ръкописи в библио-*

теката на Зографския манастир на Света гора. 1. С., 1985 (заедно с Хр. Кодов и Б. Райков) и *Каталог на славянските ръкописи в библиотеката на Зографския манастир на Света гора. С., 1994* (с трети съавтор – Х. Миклас).

Непрекъснатите занимания с ръкописи в съчетание с познанията му в областта на старобългарската музика и с така характерния за него евристичен порив насочват Ст. Кожухаров към изследването на необятното море на старобългарската химнография. Между многобройните издирени от него творби и автори преди всичко трябва да отбележим откриването на първата и единствена засега творба на знаменития Кирилометодиев ученик Наум Плисковско-Охридски – Канон за апостол Андрей. Това Кожухаров направи в Зографския манастир на Атон, в конгениална апостолска среда. Архитипът на традицията блясва тук с пълна сила: именно в Зограф през 1906 г. Й. Иванов открива за славистиката първото и най-старо житие на Наум. Стъпките на големите са така исполински, че по тях наистина не може да се върви с джапанки.

По същия начин Кожухаров разчете и закодираното в акростих име на автора на смятания за анонимен Канон в чест на архангел Михаил – Константин Преславски. Многочислени са и другите новооткрити произведения или преписи на известни творби, които имат съществено значение за уточняване времето и мястото на тяхното създаване, за историята на текста им, редакциите и т. н. Можем поне да посочим прецизния текстологичен разбор на химнографските цикли за Петка Епиватска, Иван Рилски и цар Петър Български, за 12-те новооткрити паметници, издържани в т. нар. тита-йотация, за новия, обстоен поглед към Методиевия Канон за Димитър Солунски. С неотклонна и многократно проверявана последователност Ст. Кожухаров обобщаваше етапите в динамиката на главните химнографски школи в старата българска литература: Преславско-Охридската (X-XI в.), Търновска (XIII-XIV в.), Рилска (XV в.) и Софийска (XVI в.). Тази избликнала по естествен път и всестранно мотивирана периодизация на старобългарските химнографски школи може да придобие огромно методологическо значение за една по-нататъшна и по-детайлна периодизация на старата българска литература въобще и нейните представителни книжовни школи. В периодизацията присъства и константният книжовен център, който осъществява континуитета между отделните школи и периоди – Атон. Друга значителна заслуга на изследователя в химнографските му проучвания е тяхната съизмеримост с европейските приноси в областта на византийската химнография и музика, така неговото дело застава редом с това на Кошмидер, Велимирович, Хьог, Р. Якобсон.

Тези открития се раждаха обаче не само след перфекционистка работа с текстовете, а и след мъчителни диалози със самия себе си.

Когато на един симпозиум той обяви за пръв път оригинално произведение на Наум (споменатия Канон за апостол Андрей), някои изразиха „големи съмнения“ в предположената атрибуция.

– Искам да ви уверя, че моите съмнения са много по-големи от вашите – спокойно започна отговора си той.

Отбелязвам тези негови изяви на различни форуми, защото за нас, които в края на 70-те години прождахме в сумрачното поле на старобългаристиката и се люшкахме между теорията и историята, между старата и новата литература, неговите доклади имаха неотразимо въздействие с несравнимия с нищо ефект на откривателството, идващо от чистите струи на ръкописните извори. Те в немалка степен определиха и нашия окончателен избор: избора на изворите.

Ст. Кожухаров откликна по най-отговорния начин на новите събития у нас. От 1989 г. той е ръководител на Секцията по стара българска литература, а от 1992 до 1999 г. е директор на Института за литература. В едно крайно несигурно за научните институти време той не само съхрани неговия престиж, но и даде път на млади дарования. Добре помня и изказванията му като член на Специализирания съвет по литературознание към ВАК – те бяха строги, обективни и вискателни.

Ще завърша с един незавършен епизод от неговото научно и човешко битие. Знам, че по повод 60-годишнината на Стефан Кожухаров неговият приятел от Института за руска литература (Пушкинския дом) В Санкт Петербург академик Александър Панченко искаше да му посвети специална статия със заглавие „Выхожу один на дорогу” Лермонтова и „Катехизис” Филарета Московского”. Не знам дали статията е публикувана.

Но Стефан Кожухаров наистина излезе съм на пътя.

За да ни остави своя Катехизис.